

A HADMŰVELETI MŰVÉSZET FEJLŐDÉSÉNEK ÁTTEKINTÉSE A KÖZÉPKORTÓL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSÉIG

Absztrakt

Jelen publikáció célja a hadműveleti művészet, mind a hadművészet alkotórészének ismertetése a középkortól a második világháború befejezéséig terjedő időszakban. A hadtörténelem eszközeivel ismertetem a középkor első időszakának fegyveres erőit: Mohamed iszlám vezető által egységes állammá szervezett arabok haderejét, a Frank birodalmat továbbá Dzsingisz kán birodalmát. A középkor második felében, a tűzfegyverek megjelenésével illetve a technikai újítások bevezetése révén forradalmasított hadviselés jellemzőit mutatom be. Az újkor és a legújabb kor hadtörténelmének ismertetését követően az I. és II. világháború főbb jellemzőit vázoló fel.

Kulcsszavak: középkor, Frank birodalom, Dzsingisz kán, mongol törzsek, tűzfegyverek, ágyúk, újkor, Harminc éves háború, Raimondo Montecuccoli, haderő ellátás kérdései, legújabb kor, Nagy Francia Forradalom, Bonaparte Napoleon, Francia-poros háború, I. világháború, II. világháború

A hadműveleti művészet fejlődésének ismertetése a középkortól a második világháború befejezéséig

Jelen publikáció szerves folytatása az előzőnek – „A hadműveleti művészet fejlődésének áttekintése az ókori nagy birodalmak bemutatásán keresztül” – melyben ismertetem a hadműveleti művészet fejlődését az ókori nagy birodalmi haderejének bemutatásán keresztül. Az ókori nagy birodalmi haderejének bemutatását után a hadműveleti művészet alakulását a középkortól a második világháború befejezéséig kívánom ismertetni.

Hadműveleti művészet a középkorban

Hadműveleti művészet a középkor első időszakában (472-től a tűzfegyverek tömegesnek tekinthető megjelenéséig, 1338-ig)

A középkor első időszakának kezdetén a Mohamed iszlám vezető által egységes állammá szervezett arabok haderejének jutott kiemelkedő szerep. Sikeres hadi tevékenységük eredményeként Észak-Afrika és a Pireneusi-félsziget meghódításával 712-ben óriási birodalmat alakítottak ki. A sikerhez jelentős mértékben hozzájárult új haderő-szervezési megoldásuk, melynek keretében 1000 főből álló ezredek és 100 főből álló századokat hoztak létre, melyek mind az alkalmazást, mind az ellátás szervezését is jelentősen megkönnyítették. Nagy gondot fordítottak a haderő ellátási rendszerének felkészítésére, melynek jellemző példája, hogy minden lovas katonát két íjjal és 30 vastollas nyíllal láttak el, a ló hátán pedig két hordtáskában 30 követ helyeztek el. [1]

Frank birodalom

A Nyugat-római birodalom bukása utáni időszakot a történelemírás „sötét középkor”-nak is nevezi. A jelzett századokban a népvándorlás jelentősen átformálta Európa térképét, a római civilizáció értékei eltűntek. A kor a kereszténység pogányokkal vívott állandó súlyos harcai jellemezték. A későbbi keresztény Európa alapjainak lerakása a frankok nevéhez fűződik, ők voltak, akiknek sikerült egy viszonylag tartós és erős, a római egyház által is támogatott államot teremteniük. Katonai sikereik alapját több tényező is befolyásolta. A frank (germán) szokás szerint a hadiszolgálat minden szabad ember kötelessége volt, mely szokás azonban a birodalom kiterjedésénél fogva már nem volt tartható. A hadsereg magvát ekkor már nem a gyalogosok, hanem a lovasok alkották, s a felszerelés magas költségei miatt a kisebb birtokosok nem tudtak hadba vonulni. A katonai szolgálat – a jelzett folyamat következtében – a módosabb szabadok kiváltsága lett, a király pedig a hozzá hűséges szabad birtokos katonáknak – saját katonai erejének megszilárdítása céljából – újabb földbirtokokat ajándékozott. [2]

Dzsingisz kán, mongol törzsek

A korszak vége felé, 1200. körül Dzsingisz kán vezetésével Euráziában új, a földkerekség addigi legnagyobb birodalma jött létre, melynek határai 1227-ben az Uráltól Ázsia keleti partvidékéig, Szibériától az Indiai-óceánig és a Himalájáig húzódtak. A kán uralkodása nem csupán hódításról, vérontásról szólt, az uralkodó komoly belső reformokat hajtott végre azért, hogy az ő birodalma – más nomád államokkal szemben – kiállja majd az idő próbáját. Népét – hadrend alapján – a tízes számszere szerint rendezte el, egy tüment – a mongol horda legnagyobb katonai egységét – 10.000 harcosból alakított ki. [3]

Dzsingisz kán – nevének jelentése: „egyetemes” vagy „jogos vezér” – felismerte az információ jelentőségét, hírszerzői mindenütt jelen voltak, könnyűlovas hírvivőinek tevékenysége folytán pedig villámgyorsan értesült mindenről. Az ellenségtől igyekezett mindent eltanulni, amit később hasznosítani tudott, így például a városok ostromában járatan mongolok a kínai foglyok révén tanulták meg az erődített pontok bevételeének módszerét. [4]

Hadművelési művészet a középkor második időszakában (középkor végéig, 1492-ig)

Tűzfegyverek megjelenése

A puskaport a 11. században találták fel Kínában, azonban a benne rejlő hadászati lehetőségeket ekkor még nem aknázták ki. Európába arab közvetítéssel került, ahol a 13. században már leírták az összetételét: salétrom, kén és szénpor keverékéből készítették. A történelemírás nem emlékezik meg arról, ki volt az, aki a puskaport és a lövedéket egy csőbe zárta, majd rájött arra, hogy a por meggyújtásakor – tulajdonképpen felrobbantásakor – a keletkező gáz erejével a golyó kilőhető. A felfedezés alapjaiban változtatta meg a hadviselést: a tűzfegyverek – bombardák – megjelenésével és rohamos elterjedésével elérkezett a lovagkor alkonya. [5]

A tűzfegyverek első bevetésére 1118-ban Zaragoza ostrománál, majd 1280-ban Cordoba elleni támadásnál került sor a mórok részéről. Tőlük a spanyolok vették át a

XIV. században, rajtuk keresztül több európai országba is eljutott. Franciaország 1338-ban alkalmazott először bombardákat a francia-angol százéves háború kezdetén a Crécy-nél vívott csatában. [1]

A kézi tűzfegyverek a százéves francia-angol háborúban (1337-1453.) bizonyították be fölényüket az íjakkal szemben. A spanyolok 1503-ban – Cerignánál – szakályas puskával verték vissza a nehézlovasság ostromát. A gyalogsági fegyverek elterjedésével és széles körű alkalmazásával a gyalogos katona (muskétás) vált a csata főszereplőjévé. [1]

Az első, kezdetleges ágyúk megjelenése a 14. század elejére tehető, ekkor még nyílveszőket, később kőgolyóbisokat lőttek ki ezekből. Az első tüzéreknek a fegyver elsütéséhez nagy bátorságra volt szükségük, mivel a robbanás ereje jellemzően szétvetette a kezdetleges ágyúcsöveket, így gyakran önmagukban okoztak kárt. Az ágyúk azonban nem csak emiatt, de pontatlanságuk, körülményes kezelhetőségük miatt is sokáig nem terjedtek el a csatatereken. Eredményes felhasználásuk a 15. század közepéig váratott magára. A franciák ekkor ágyúkkal ütöttek rést az angol erődökön, a törökök szintén ágyúkat hívtak segítségül Bizánc falainak lerombolásához. Az ágyúk kezdetben súlyosak, nehezen mozdíthatók voltak. Az első jelentős újítás a franciák nevéhez fűződik, akik az ágyútalpakat kerekre szerelték, s bronzból öntötték ki a korábbinál karcsúbb, egy darabból álló csöveket. Az előzőeken kívül az addigi kőgolyók helyett a többszörös pusztító erővel rendelkező kovácsoltvas golyókat lőttek ki. Mindezen technikai újítások a hadászat forradalmasításához vezettek. [5]

A tűzfegyver feltalálásán kívül a középkor vége felé a hadügyben bevezették az állandó haderőt. VII. Károly francia király 1445-ben zsoldos lovas hadsereget szervezett, amely 15 lovas századból állt. A század 10, egyenként 7 fős egységből – lance – állt. A lance-ba 1 lovas, 2 gyalogos, 2 lővészlovas, 2 szolga és 6 ló tartozott. 1471-től kezdődően Merész Károly burgundiai király a lance-okat századokba szervezte, melynek révén a század 25 lance-ból, azaz 177 főből állt, s ezek képezték a későbbiekben a nyugat-európai haderő csíráját. [1]

A XV. század végére Nyugat-Európában egységesen zsoldos haderők alakultak ki, a személyi állomány toborzásával egy ezredet bíztak meg. Az ellátást a nők – markotányosok – végezték. [1]

Hadműveleti művészet az újkorban

Az emberiség történelmében az amerikai földrész felfedezésével – 1492. – új kor vette kezdetét. A történészek által egységesen elfogadott felosztás szerint az újkor 1492-től a francia forradalomig (1789.), a legújabb kor ettől kezdve egészen napjainkig tart. [1]

A gazdaság fejlődése, az ipari termelés – ezen belül is elsősorban a textilipar – kialakulása lehetővé tette a haderők egységes ruházattal történő ellátását, a bányászat, a fémfeldolgozás fejlődése pedig magával hozta a tűzfegyverek tömeges gyártásának lehetőségét. A fegyveres erők új anyagi-technikai bázisa is kialakulóban volt: a gyarmati hódítás révén egyes államok – például Spanyolország, Portugália, Anglia, Hollandia, Franciaország stb. – óriási erőforrásokra tettek szert. Franciák a tüzérség, spanyolok pedig a kézi tűzfegyverek tökéletesítésében játszottak kiemelkedő szere-

pet. A fegyveres erők pusztító képességét jelentős mértékben megnövelte az a tény, hogy az addig kőből készített ágyúlövedékeket immár – a rendelkezésre álló erőforrásoknak köszönhetően – vaslövedékek gyártása váltotta fel. [1]

Harminc éves háború

A 17. század világháborújának is tartott harminc éves háború egyike volt a legpusztítóbb konfliktusoknak, 1618. és 1648. között zajlott főleg német területeken, a központosításra törekvő, katolikus vallású Habsburg császári hatalom és a protestáns fejedelmek között. Utóbbiak önállóságuk, illetve szabad vallásgyakorlatuk megtartásáért vívták harcukat, mely folyamatba később több külföldi ország is beavatkozott. A csatákban főleg zsoldoseregek álltak szemben egymással, s legalább 3-4 millióan – más becslések szerint 10-11 millióan – haltak meg az ütközetek során. Az események egy részében erdélyi fejedelmek is részt vettek, így a háborúskodásnak magyar vonatkozásai is fellelhetők. Ábrázolása a világirodalomban Bertold Brecht „Kurázi mama és gyermekei” című művében jelent meg. A harminc éves háború évszázadokra állandósította a Német-római Birodalom politika és területi megosztottságát. A háborút lezáró vesztfáliai békekötés a modern, európai hatalmi egyensúlyra törekvő diplomácia színrelépésének is tekinthető. [6] – [7]

A háború jelentős anyagi pusztulással és demográfiai veszteségekkel járt. Utóbbi jól jellemzi az a tény, hogy egyes német területek – Brandenburg, Pomeránia – 60-70 %-a elnéptelenedett. A civil lakosságra óriási terheket hárított „a háború önmagát táplálja”- „bellum se ipsum alet” – elv, mely szoros összefüggést mutatott az adott kor hadseregeinek finanszírozási és ellátási módszerével. A harminc éves háború hosszú távú „eredményei” között feltétlen meg kell említeni azokat – a növekvő számú zsoldoseregek költségei révén kikényszerített - adminisztratív és pénzügyi változtatásokat, melyek Európa-szerte a békeidőben is fenntartott, ún. reguláris hadseregek kialakulását segítették elő. [7]

Raimondo Montecuccoli – a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és pénz (haderő ellátásának kérdése)

Fél évszázados hadvezéri pályafutása alatt nyílt ütközetben soha nem szenvedett vereséget, ennek ellenére neve a mai korban nem ezért, hanem fent idézett mondanca miatt lett ismert. Montecuccoli Olaszországban, Modena közelében született, papnak készült ugyan, de 16 évesen mégis közkatonai szolgálatot vállalt az osztrák hadseregben. A harmincéves háború alatt gyorsan emelkedett a ranglétrán, 1639-ben már ezredesként került svéd hadifogságba. Három évig terjedő raboskodása alatt tanulmányozta a hadművészet irodalmát, melynek eredményeképpen már tábornokként megverte a svédeket, s megmentette Modenát a pápa által küldött csapatoktól. Bajorországban fedezte a visszavonulást a svéd-francia seregek elől, ezáltal lehetővé tette a bécsi udvar számára a vesztfáliai béke aláírását. Nevét ma már szinte csak híres mondanca ismerjük, ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a XVII. század legkiválóbb katonája és stratégája volt. Jeleskedett erődítésekben és az ostromban, támadásban és a visszavonulásban, számtalan hadászati reform fűződik a nevéhez. Többek között ő tervezte meg azt a – Duna vonalára támaszkodó – támadássorozatot, amely a törököket kisöpri hazánkból – ezt később tanítványa, Lotharingiai Károly valósította meg. [8]

Hadműveleti művészet a legújabb korban

A Nagy Francia Forradalom és Bonaparte Napóleon

A Hadműveleti művészet fejlődését nagymértékben befolyásolta a Nagy Francia Forradalom és az azt követő Napóleoni háborúk időszakának összesen 26 éve, mely 1789. és 1815. között zajlott. A forradalom új eszméket jelenített meg, s az egész emberiség történetének kiemelkedő és jelentős korszakává vált, a napóleoni háborúk pedig Európa új hatalmi rendszerét teremtették meg. Az 1792. és 1815. közötti korszak háborúi következtében 3,5 millió ember halt meg, a két világháború után a történelem harmadik legtöbb áldozatát követelve. [9]

Napóleon hadművészete

Napóleon 1804-ben császárrá koronázta magát, hadserege ezt követően gyorsan ütőképes haderővé nőtte ki magát. Katonai szervezete minden téren újat hozott, nem szakított azonban a történelemben régóta meglévő, alapvető elvekkel, melyeket Róma hadvezérei fektettek le. Seregének hadrafoghatóságát alapjaiban határozta meg a humán erőforrás képessége, technikai fejlettsége és társadalmi támogatottsága. A hatalmas humán erőforrás igény kielégítése érdekében bevezette az általános védkötelezettségen alapuló hadkötelezettséget, mely folytán – egy több százézes létszámú tömbhadsereget alkotva – az ország lakosságának 5-7 %-a besorozhatóvá vált. Békeidőszakban a sereg létszáma egymillió-kétszázézer katona volt, melyből a sorhadsereg állományában hatszázézeren, a honi hadsereg állományába kétszázézeren, a tartalék hadseregbe pedig négyszázézeren tartoztak. Napóleon intézkedései következtében mind méretei mind szervezeti sajátosságait tekintve az akkori világ legütőképesebb hadereje jött létre. [10]

Napóleon hadosztály és hadtest szervezésű serege a csatatéren való összevonással, az erők összpontosításával nagy sikereket ért el támadásban. Haderejének jellege inkább támadó, mint védő volt. Az új hadseregszervezés és a bevezetett új harcászati eljárások a hadsereg ellátásának új szemléletét, rendjét követelték meg. Az addigi bonyolult szervezést és nagy technikai háttérrel igénylő ún. raktárközpontú ellátás feladatköre lecsökkent, a csapatok az élelmet rekvizíció útján szerezték be. A táborozásnál nem használtak sem sátrat, sem egyéb elhelyezési anyagokat. Mind-ezen változtatások eredményeképpen jelentős mértékben csökkent az utánpótlást szállító vonatok mennyisége és az ellátás költségei. Napóleon hadserege – a sok korszakalkotó újítás alkalmazása ellenére – egy idő után elérte fejlettségének korlátjait, melynek leküzdését többek között a vezetésben jelentkező hiányosságok is gátolták. A hadjáratok késői időszakában a hadosztály és hadtestparancsnokok nem tudtak megbirkózni azokkal a kihívásokkal, melyek elé az állandóan változó harci helyzet állította őket. [10]

A Francia-porosz háború (1870-1871.)

A XIX. század utolsó harmadának legnagyobb háborúja, mely a Porosz Királyság által vezetett német szövetségesek és a Francia Császárság között zajlott. Ez volt az első olyan háború, melyben a vasúti szállításnak kiemelkedő szerep jutott. A francia vasút 1870.07.16 – 08.04. között 300 ezer embert, 64.700 lovat és 6.600 ágyút, továbbá az ellátás biztosítása érdekében további 4.400 tonna lőszert és élelmet továbbított. A poroszok részéről az erők felvonultatása viszont sokkal sikeresebbnek te-

kinthető: 1870.08.05-re 462 ezer katonát vontak előre a Rajna menti hadműveleti területre. A háború kimenetelét a franciák hibás hadászati elgondolása – Sedánnál hagyták magukat bekeríteni – továbbá a poroszok fejlettebb tüzérsége is befolyásolta. Míg a porosz Krupp által gyártott hátultöltős lövegek jó találati pontossággal 3-5 km-re hordtak, addig a francia előltöltős ágyúk ennél rövidebb, 2,9-3 km-es távra tudtak tüzelni. A francia-porosz háború során próbálták ki a géppuska elődjének számító szórólövegeket is, de – technikai tökéletlenségük miatt, mivel az ütőszegek gyorsan eltörtek – azok nem érték el a kívánt hatást. [1] - [11]

Hadműveleti művészet korunkban

A XX. század az emberiség történelmének legvéresebb százada, mivel amellet, hogy az emberiség technikai tudása a sokszorosára nőtt, a megsemmisítő táborok, a tömeggyilkosságok voltak jellemzőek erre a korszakra. Alapvetően nem az emberek moralitása romlott ebben a században, hanem az emberiség beláthatatlan civilizációs segítséget kapott ahhoz, hogy rossz hajlamaiknak megfelelő uralmi formákat alakítsanak ki és ezáltal másoknak szenvedést okozzanak. [12]

Az I. világháború (1914-1918)

Az 1914. és 1918. között zajló első világháború a történelem egyik legjelentősebb és legpusztítóbb háborúja, mely a Föld három kontinensén összesen 15 millió halálos áldozatot követelt. A négy évig tartó öldöklő küzdelem a korabeli gyarmat- és érdekeltségrendszer újrafelosztásáért indult. Valamennyi résztvevő nemzet meg volt győződve arról, hogy gyors offenzívával legyőzheti háborús ellenfeleit, s fél év alatt véget is érhetnek a harcászati műveletek, azonban a háború végül négy évnyi küzdelemmé vált. Az I. világháború végére az Osztrák-Magyar Monarchia szétesett, illetve egyúttal a német területszerzés illúziója is szertefoszlott. A háborút lezáró béke igazságtalanságai a II. világháború kitöréséhez vezettek. [13] – [14]

Logisztika az I. világháborúban

Az I. világháborúban a siker szempontjából döntő jelentőséggel bírt a „teljes gazdaság teljesítőképessége”, mely nem csupán a haditechnikai eszközök, fegyverek, lőszertermelését, biztosítását foglalta magába, de a hátország, a haza ellátását is. A francia gazdaságnak a kezdeti igen nehéz helyzetet követően sikerült megtalálnia a megfelelő egyensúlyt a hadiipari termelés és a lakosság ellátása között. Állami ellenőrzés alá helyezték a fogyasztási javak és az élelmiszer ellenőrzését. A gyarmatokról és az USA-ból származó élelmiszer behozatallal, ellenőrzéssel és az 1917. évtől kezdődően bevezetett racionalizálással sikerült a kormánynak elérnie, hogy sem éhség, sem nyomor nem tudott eluralkodni az országban.

Nagy-Britannia nem készült fel megfelelően a háborús gazdálkodásra. Az áttérés elősegítése érdekében háborús kabinetet – „War Cabin-et” hoztak létre, mely egy állandó, a napi háborús politikát irányító testületként végezte tevékenységét. Élelmiszerhiány 1917-ben lépett fel az országban, amelyre racionalizálással és áellenőrzéssel reagáltak. A mezőgazdasági minisztérium a teljes élelmiszer-ellátás 85%-át monopolizálta.

A Német Birodalom is háborús gazdálkodás bevezetése nélkül lépett be a háborúba. 1916-ban, amikor már biztossá vált, hogy a gyors győzelem folyamata nem

kivitelezhető, indították be az ún. Hindenburg-programot, a hadsereg számára történő hadianyagok termelésére. 1916-ban hozták létre a Háborús Élelmiszer-gazdálkodási Hivatalt, amely tevékenységével centralizálta az élelmiszer-gazdálkodást. Ennek alacsony hatásfoka vezetett az 1916-1917-ben jelentkező ún. „káposzta-répa télhez”, amikor sok német család szenvedett az éhínségtől. A hivatalos élelmiszer-fejadag a világháború második felében már csak töredéke volt a béke-szükségletnek.

Ausztria-Magyarország sem számított hosszú háborúra, ezért nem hozott létre magas szintű háborús szervezeteket. Az 1914-ben elszenvedett súlyos harctéri vereségek után helyezték a haderő ellátását biztosító fontosabb gyárakat, üzemeket katonai felügyelet alá. A kenyérgyártás bevezetésére 1915-ben került sor, gabonával kapcsolatban kényszergazdálkodást rendeltek el. 1916. telén már súlyos helyzetet teremtett a nyersanyag- és az élelmiszerhiány, mely tovább növekedett 1917-re. A leg-súlyosabb helyzet az utolsó háborús évben jelentkezett, amikor a kenyéradagok nagymértékben csökkentek. A nehéz fizikai munkásoknak már nem jutott napi fél kiló. 1918. decemberére már a frontot sem tudták ellátni, s a nyomor a tömegeket otthon is, a fronton is fokozatosan a háború ellen fordította. [15]

Egészségügyi veszteség az I. világháborúban

A legújabb kutatások szerint a több mint négy éven át tartó harcok során az antanthatalmak 5.696.056 katonája halt meg, mellettük 4.655.757 civil vesztette életét, a hadi sebesültek száma pedig 12.809.280 főt tett ki. Központi hatalmak részéről is hasonló volt a veszteség mértéke: 4.024.397 katona halt meg – az Osztrák-Magyar Monarchia megközelítőleg 1,1 millió katonát veszített – a polgári áldozatok száma 5.391.000 fő volt, a háborúval összefüggő sebesültek számát pedig 8.419.533 főre teszik. A civil áldozatok nagy számának – jóllehet a hátszágban nem zajlottak nagyobb harci megmozdulások – kettős okát kell kiemelni: a háború miatt fellépő éhínséget és a spanyolnáthát, mely az influenza „A” vírusának első és egyúttal legpusztítóbb világméretű járványa volt, s mely a Föld teljes lakosságának megközelítőleg 20-40 %-át megbetegítette. Már az 1918-as évben több áldozatot szedett, mint az egész első világháború. Két év alatt legalább 50 millió ember haláláért tehető felelőssé a járvány. [16]

II. világháború (1939-1945)

A második világháború az emberiség történetének legpusztítóbb háborúja, mely a világ három kontinensén összesen 72 millió halálos áldozatot követelt, melyből 50 millióan Európában estek áldozatul a harcoknak, üldöztetésnek, holokausztnak és nélkülözéseknek. A háború kezdetének az 1939. szeptember 1-jei, Lengyelország elleni német támadás tekinthető. A háború kezdetét azonban más források már 1937-től számítják, amikor kitört a második kínai-japán háború. E két Távolszéli ország konfliktusa még nem terjedt ki a világ többi pontjára, helyi jelleggel bírt és a világháború szoros előzményének tekinthető. A világháború vége Európában 1945. május 8-án Németország feltétel nélküli megadásával, míg Ázsiában 1945. szeptember 2-án Japán kapitulációjával fejeződött be. A harcokban szembenálló félként a szövetségesek és a tengelyhatalmak vettek részt. Kezdetben a tengelyhatalmak győzedelmeskedtek a csatákban. A fordulat 1942-ben következett be, amikor mind a keleti, mind a csendes-óceáni, mind az afrikai hadszíntéren egyaránt a szövetségesek nyomultak előre, mely végül a tengelyhatalmak teljes vereségével zárult. [17] – [18]

A harcokat az európai, ázsiai és afrikai földrészen egyaránt vívták a részt vevő 70 nemzet katonái, az ütközetek során több mint 72 millió civil és katona halt meg. A II. világháború kirobbanását nagyban elősegítette az a világpolitikai helyzet, melyet az I. világháború lezárását jelentő Párizs környéki – versailles-i békeszerződés, trianoni és saint-germaini, továbbá sevres-i – békeszerződések alakított ki. [18]

A hadviselő felek a megszállt területeken sokszor tartották terror alatt a helyi lakosságot, mind például a japánok Kínában és Mandzsúriában, a németek az elfoglalt európai területeken és a szovjetek Kelet-Európában. A nyugati szövetségesek Németország és Japán ellen hajtottak végre terrorbombázásokat, melyek – különösen Drezda, Hamburg és Tokió esetében – nagyszámú halálos áldozattal jártak. A világháború végén Japánra ledobott két atombomba több tízezer ember halálát okozta. Több népirtás is történt a világháború folyamán, melyek közül azonban messze kiemelkedik – mind az áldozatok számát, mind az elkövetés módszerét tekintve – a holokauszt, mely több millió zsidó származású ember életét követelte. A háborús bűnösnek ítélt német vezetőket később, a háború lezárását követően a győztesek a nürnbergi perben ítélték el. [18]

A világegést az 1947-ben megkötött párizsi béke zárta le, melynek következtében Európa térképe jelentősen átrajzolódott: a Szovjetunió jelentős területeket szerzett, Lengyelország határait nyugatabbra tolták, cserébe német területekkel kárpótolták az országot. A háború befejezését követően a két korábbi szövetséges, a Szovjetunió és az Egyesült Államok viszonya megromlott és immár egy új világméretű szembenállás, a hidegháború korszaka vette kezdetét. [18]

Összegzés

Jelen tanulmányomban a középkortól a második világháború befejezéséig terjedő időszak bemutatásával kísérletet tettem a hadművelési művészet fejlődésének rövid áttekintésére. A középkorban a tűzfegyverek tömegesnek megjelenése, majd a korszak vége felé az állandó haderő megalakítása mind-mind jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az emberiség történelmében egyre pusztítóbb mértékű háborúk, konfliktusok alakuljanak ki. Mindezek betetőzése a II. világháború volt. Azonban ezt követően sem nyugodtak a fegyverek és nem állt meg a hadművészet fejlődése, mely napjainkban a különböző az új harcéljárások, technikai eszközök, fegyverrendszerek alkalmazásának kutatásában, a terrorista szervezetek, illetve a világbékét fenyegető diktatúrák elleni fellépésben nyilvánul meg.

Felhasznált irodalom

- [1] Dr. Báthy Sándor – dr. Csabai Károly – A katonai logisztika szervezeti fejlődése (tanulmány) Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Logisztika tanszék Budapest 2004
- [2] <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenele-476-1492/europa-ujjaszuletese/a-frank-birodalom> (2014.05.22. 02:34)

- [3] http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1227_augusztus_18_dzsingisz_kan_halala/ (2014.05.22. 02:43)
- [4] <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/kozepkor/hadvezerek/dzsingisz.html> (2014.06.22. 13:45)
- [5] http://www.mozaweb.hu/Lecke-History-Tortenelem_6-A_tuzfegyverek_megjelenese_Olvasmany-101793 (2014.05.22. 03:05)
- [6] <http://tortenelemklub.com/ujkor/kora-ujkor-1500-1700/1174-a-harminceves-haboru-1618-1648> (2014.06.22. 13:49)
- [7] http://hu.wikipedia.org/wiki/Harminceves_haboru (2014.06.22. 13:51)
- [8] <http://www.stop.hu/tudomany/400-eve-szuletett-montecuccoli/455567/>
- [9] <http://tortenelemklub.com/ujkor/a-18-szazad/152-a-nagy-francia-forradalom-es-napoleon> (2014.06.22 13:55)
- [10] http://www.zmne.hu/Forum/03marcius/napoleon_.htm (2014.06.22 13:58)
- [11] http://hu.wikipedia.org/wiki/Porosz_és_francia_haboru (2014.06.19. 18:52)
- [12] <http://www.emlekezem.hu/text/ahuszadikszazadtortenete.html> (2014.06.19. 13:56)
- [13] <http://tortenelemklub.com/xxszazad/els-vilaghaboru/197-az-els-vilaghaboru-toertenete> (2014.06.19. 13:48)
- [14] <http://www.elsovilaghaboru.eoldal.hu/cikkek/azelsővilgahaborutortenete.html> (2014.06.18. 16:41)
- [15] <http://www.historia.hu/userfiles/files/2008-09/Farkas1.pdf>
- [16] <http://www.honvedelem.hu/cikk/39544>
- [17] <http://tortenelemklub.com/ii-vilaghaboru/a-ii-vilaghaboru-toertenete/13-a-ii-vilaghaboru-toertenete>
- [18] http://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A1sodik_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA

A cikket lektorálta:

Dr. Keszthelyi Gyula ny. mérnök ddtbk.

Dr. Győrfi Sándor ny. mérnök alez.